

Patchwork lèsbic

MERCÈ OTERO VIDAL

*La carn, sense paraules,
davant de mi i en mi.
I jo que havia llegit tots els llibres*
Maria-Mercè Marçal

Per escriure aquest article en primera persona, apel·lo a un dels principis feministes que més ressò ha tingut: *Allò que és personal és polític* i també al fet que els estudis de casos i les històries de vida avui són acceptades, dins de les ciències socials, com a recurs metodològic. Així el feminisme i el lesbianisme van recollint testimonis d'història oral i relats de vida. Sota aquest aixopluc, confio que aquests apunts siguin considerats unes mostres d'idiocultura literària lèsbica a la Catalunya més aviat de la segona meitat del segle XX. I també, com posa en evidència el títol, *patchwork*, cal tenir en compte que es tracta d'un relat fet a trossos, d'aspectes que van ser significatius per a mi com a lesbiana.

De fet, no estava segura de si volia o no escriure aquest article, però acabo de llegir els textos de l'Escola Feminista d'Estiu 2010 (EFE2010) que porta com a títol *Identitats, conflictes i lesbofòbia*, promoguda per la Xarxa feminista, Ca la dona i feministes independents (<http://www.caladona.org/escola-feminista/>). Això m'ha servit per recordar que havíem dit les feministes ara farà un any sobre aquests aspectes, sobretot en el debat sobre la lesbofòbia del propi moviment. Companyes lesbianes que eren presents van parlar de la seva militància als anys setanta i vuitanta dins del feminisme, del moviment gai-lesbià o dels partits d'esquerra revolucionària, però la qüestió que hi havia darrera era que, si segons sembla en el feminisme hi ha una possible majoria de companyes lesbianes; com és que gairebé mai es parla de lesbianisme i la *lesbianitat* només apareix en demandes molt concretes del moviment? La resposta podria ser que actualment les lesbianes del feminisme *clàssic* viuen la *lesbianitat* més aviat com a opció sexual que pertany més a la seva vida privada que a la seva vida pública, encara que en altres temps sí que va formar part dels seus plantejaments polítics.

Avui (3 de juny) he assistit a la primera sessió de l'EFE2011 que, amb el títol de *Cossos insubmisos*, tracta els eixos de l'heteronormativitat, del racisme i de la crisi econòmica, i reconec que estic una mica trasbalsada. Us explico perquè: en el meu grup de discussió dels textos i idees proposades sobre heteronormativitat hi havia tres dones molt joves (adolescents?) i una d'elles ha fet dues intervencions que m'han descol·locat. Primer ha dit que no ens entenia perquè parlàvem *com a persones grans* i després amb tota senzillesa ha preguntat com se sabia si s'era lesbiana. Unes companyes lesbianes de més cinquanta anys que estaven en el mateix grup han fet un esforç per *explicar-se* i han buscat recursos diferents. La primera, que no es podia creure que la pregunta de la noia fos seriosa, ha dit que hi havia un manual per a les lesbianes i que s'havia d'estudiar i d'aprendre tot ja que després calia passar un examen. La segona ha fet, de la manera més entenedora possible,

el discurs ideològic sobre el patriarcat i l'heterosexualitat obligatòria. La tercera, en primera persona, ha parlat de la seva etapa hetero i del reconeixement del desig i del plaer en el lesbianisme. I confesso que jo no he dit res, perquè m'he quedat atrapada en la preocupació professional i, com a professora de secundària, no em podia ni em puc treure del cap la qüestió sobre què *ensenyem* als instituts (també podria dir a les famílies) que serveixi per a la vida, si una noia de quinze a divuit anys no té resposta per a una pregunta com aquesta: com se sap si s'és lesbiana? Però aquesta preocupació professional amaga una altra cosa que és quina hagués estat la meua resposta i, per això, com a *teràpia* estic ara escrivint.

Podria començar dient que sóc una lesbiana que tot ho va aprendre en els llibres i per això agafo les lectures com a fil conductor de la meua narració.

Sóc de la generació nascuda la primera meitat del segle XX i en aquella època en els estudis secundaris s'estudiava francès perquè aquesta era la llengua estrangera per excel·lència. Com que amb l'assignatura de francès del batxillerat no n'hi havia prou, vaig anar a classes al Lycée Français de Barcelona i, en acabar el curs superior, vaig aconseguir un premi que va consistir en el llibre *Les oeuvres romanesques* de Diderot. Era l'any 1964 i jo tenia disset anys i temps i ganes de llegir o sigui que vaig anar llegint l'obra de Diderot fins arribar a *La Religieuse*.

De més petita, als dotze anys, jo havia estat un parell d'estius a unes colònies que portaven unes monges, perquè la meua família tenia problemes i va prendre aquesta opció, malgrat que jo no havia estat mai alumna de col·legi de monges. En aquestes colònies vaig fer amistat sobretot amb una nena de la meua mateixa edat que estava tot l'any interna perquè era òrfena de mare. Les monges ens vigilaven molt quan estàvem juntes i apartades de les altres nenes. En aquesta actuació de les monges vaig notar que hi havia alguna cosa *estranya* en aquest fet de l'amistat íntima entre nenes i, quan vaig llegir *La Religieuse* ho vaig veure, diria *clarament*, però no és veritat perquè no hi havia res clar, tot era més aviat confús i sospitos. Bé, de fet, em va servir per anar rumiant què em passava i què sentia. Molts anys després vaig llegir el llibre *Monjas lesbianas* de Rosemary Curb i Nancy Manahan (Seix i Barral, 1985) i em va agradar i interessar perquè considero que era un llibre necessari.

Durant els anys de carrera a la universitat vaig tenir la primera *nòvia*, sense saber-ho. Anàvem sempre juntes i alguna *cosa* fèiem i, evidentment, en la mirada de l'altra gent es podia veure la informació implícita sobre la nostra relació. Però, d'aquesta manera, sense consciència i sense paraules per dir-ho, ja es veia que no hi havia futur per a la relació i, en acabar la universitat, es va acabar. Vaig destruir tota la correspondència que durant quatre estius ens havíem intercanviat i ara em sap molt de greu haver-ho fet, perquè m'agradaria saber més coses sobre els sentiments i els desitjos que van entrar en joc en aquesta relació i exactament fins on em va servir per avançar en el meu lesbianisme. Pel que fa a les lectures d'aquest període, cal dir que vaig llegir molt (i massa) del cànon literari patriarcal i que, pel que fa al lesbianisme, no em van servir per a res.

Vaig començar molt jove, als anys setanta, a donar classes de secundària a un institut en horari nocturn. Van ser els anys en què moltes dones de la meua generació que no havien pogut estudiar per motius socials i econòmics van prendre l'opció de reincorporar-se als estudis, evidentment en règim nocturn perquè treballaven. Eren dones amb moltes inquietuds de tot tipus i, de fet, en gran part, van impulsar la *transició* política i social del país. Vàrem ser la primera generació de feministes (després del franquisme). Amb una d'aquestes dones, alumna meua, vaig tenir la primera relació sentimental/sexual

adulta, seriosa, plena i responsable. Amb ella vaig començar a llegir les clàssiques feministes (Simone de Beauvoir, M. Aurèlia Capmany, Lidia Falcón, Betty Friedan...).

El llibre sorpresa d'aquells moments fou *Te deix, amor, la mar com a penyora* (Laia, 1975) de Carme Riera. En la narració que encapçala el recull i dona nom al llibre, l'autora juga amb l'ambigüitat i al final deixa la porta oberta a pensar que la història d'amor, que no acaba bé, podria ser entre dues dones. Certament aquest joc intel·ligent d'insinuació va ser molt útil i productiu en les converses de les lesbianes encara *clandestines*.

Les Jornades Catalanes de la Dona del 1976 van ser decisives a nivell personal i col·lectiu per a les dones i, de retruc s'hauria de dir, per als homes d'aquest país. Al paranimf de la Universitat de Barcelona aquells dies de finals de maig van ser una festa reivindicativa i les lesbianes, fent servir un codi ambigu que era *el tenir ploma*, vam començar a passejar aquesta *ploma* i, de manera informal, vam formar el primer moviment de feministes lesbianes. Vaig esdevenir des d'aleshores una feminista lesbiana en aquest ordre per si l'ordre indica alguna jerarquia. Després, l'any 1986, es va muntar el grup de Lesbianes Feministes que conserva la seva seu a Ca la dona en el qual he participat esporàdicament al llarg de tots aquests anys i que ha deixat una important empremta: ho dic així, perquè s'ha de reconèixer que actualment la seva activitat s'ha ressentit dels canvis de l'edat i del traspàs intergeneracional.

Una conseqüència de l'efervescència feminista dels anys setanta va ser la implantació a Barcelona de la Llibreria de les dones del carrer Lledó, núm. 10. No sé què se n'ha fet de les dones que la portaven i m'agradaria donar-los les gràcies, perquè certament per a mi era un goig anar-hi i trobar llibres *ja seleccionats* de lesbianisme i algunes d'aquestes lectures són les que vull evocar ara i aquí perquè van ser molt importants per a mi i per al meu desenvolupament de consciència i acció lesbiana.

A la Llibreria de les dones vaig comprar tal com consta en l'etiqueta de l'exemplar que encara conservo *El hombre hembra* de Joana Russ (Bruguera, 1976). Començo per aquest, perquè, en primer lloc, vull fer un homenatge d'urgència a Joanna Russ que ha mort no fa gaire (29 d'abril 2011). És un llibre d'impacte encara ara i la seva autora mereix un reconeixement perquè va ser la primera en obrir el camí de la ciència ficció a les dones. Joanna Russ havia nascut l'any 1937 i comptava amb una brillant i diversa carrera universitària quan va començar a escriure ciència ficció entrant en un terreny de domini masculí i a més a més introduint-hi el lesbianisme amb la seva novel·la *The Female Man* on fa veure com les dones poden interactuar en diferents societats segons el sexisme. La lectura d'aquest llibre em va marcar també perquè resultava que la ciència ficció encara era minoritària i *exòtica* i un subgènere sospitós dins de la literatura considerada com a tal. Ara, quan amb motiu de la seva mort, he revisat la seva trajectòria personal i com a escriptora, assagista i guionista, em sap molt de greu no haver seguit la pista de Joanna Russ, però és que, de fet, no s'ha traduït cap altra obra seva, malgrat que hi ha hagut reedicions en castellà i també la traducció al català de *L'home femella*.

En aquest mateix període i dins del mateix àmbit també recordo emocionada la lectura de *La mano izquierda de la oscuridad* de Ursula K. Le Guin (Minotauro, 1973). Ursula K. Le Guin (1929), de formació especialista en literatura romànica medieval i renaixentista, té una extensa i diversificada obra i aquesta novel·la de l'any 1969 és considerada una obra mestra de la ciència ficció vinculada a l'antropologia i a la sociologia. En aquesta novel·la, *The Left Hand of Darkness*, vaig descobrir la possible *fluidesa* de la identitat sexual i les limitacions imposades pel sistema patriarcal. Veia com a ideals aquests éssers de ficció que alternaven la seva sexualitat periòdicament en funció de la parella que tenien.

Ara, quan es parla tant de genètica i ja no són cap novetat les tècniques assistides per a l'embaràs de les lesbianes, encara recordo la il·lusió que em va fer pensar que, tard o d'hora, seria possible el que, en aquella època, explicava una altra novel·la, *Las haploides* de Jerry Sohl en una edició argentina (Compañía General Fabril Editora, 1962). L'autor planteja la creació d'una raça de dones, les haploides, nascudes per partenogènesi, sense intervenció masculina. D'aquesta possibilitat no se n'ha sentit a parlar i, de fet, no sembla que hagi de ser massa complicat a aquestes alçades de l'enginyeria genètica

D'aquestes lectures no sé si dir-ne d'iniciació en el meu lesbianisme destaca el llibre de Rita Mae Brown, *Frutos de rubí. Crónica de mi vida lesbiana* (ed. Martínez Roca, 1979). Aquest llibre tenia, enfront dels citats anteriorment, el valor afegit de tractar-se no de ciència ficció, sinó de la realitat, de la vida més o menys novel·lada de la pròpia autora. Rita Mae Brown (1944) és una prolífica i reconeguda escriptora nord-americana, amb estudis universitaris de literatura, cinematografia i ciències polítiques. Ha estat una compromesa activista feminista i a favor dels drets LGBT i sobretot als anys setanta estava a primera fila del moviment a favor dels drets civils, contra la guerra i del moviment feminista i d'alliberament gay. Va formar part de NOW (National Organization for Women) però va dimidir quan l'organització es va distanciar dels grups de lesbianes. Va encapçalat el grup «Lavender Menace» i va fundar la publicació periòdica *The Furies Collective*. I també s'ha de dir que va tenir molta repercussió la seva relació amb la tennista Martina Navratilova.

De la seva novel·la *Rubyfruit Jungle* (1973) sobretot recordo el que explica de les classes de llatí dedicades a Virgili i l'*Eneida* i no puc vèncer la temptació de posar una petita cita (de la traducció al castellà de Jorge Binaghi amb el qual, per cert, vaig coincidir a les oposicions de càtedres de llatí):

Los que estaban en los cursos superiores y habían sobrevivido a la *Eneida* nos dijeron que la Roebuck (professora) rompía a llorar cuando llegaba a la parte en que Eneas deja a Dido. Connie (amiga), naturalmente inventaba toda clase de chistes sobre lo que hacía Dido –como llamaba a la Roebuck– con su dedo. (64)

Ser professora de llatí no ha estat mai fàcil, malgrat que ara ja és difícilíssim. La veritat és que em sembla que, al llarg de la vida, he hagut de donar més explicacions de per què vaig estudiar clàssiques que no de per què sóc lesbiana. I justament quan vaig decidir presentar-me a oposicions a càtedres de llatí vaig fer una memòria on vaig barrejar els dos fets per dir que era una *radical* en el sentit que anava a les arrels i vaig citar com a autoritats Marilyn French, Brigitte Schwaiger, Mary McCarthy i Rita Mae Brown. Ara me n'adono que eren altres temps, els de la *transició*, perquè el tribunal va acceptar aquesta memòria-pamflet, cosa que dubto que fes actualment.

També aquells anys les feministes vam descobrir que, fora d'aquí, existien els *Women's Studies* i les lesbianes trigàriem una mica més a saber que també es posaven en marxa els *Lesbian and Gay Studies*. Deconstruir com a feminista lesbiana tot el saber patriarcal que havia acumulat durant anys d'estudis i dedicació no va ser gens dolorós, més aviat un repte que esperonava i esperona a veure fins on es pot arribar en la interdisciplinarietat i la crítica de les desigualtats socials de gènere, raça, classe i sexualitat. Però certament el que va ser una agradable sorpresa fou llegir el llibre de Kate Millett, *Sexual Politics*, en l'edició mexicana de l'editorial Aguilar (1975), *Política sexual*, on fa una dura crítica a la societat i a la literatura a partir del sexisme dels novel·listes D. H. Lawrence, Henry Miller i Norman Mailer.

L'any passat vaig tenir la sort de poder veure i sentir Kate Millett quan va venir a Barcelona. De Kate Millett (1934) com a feminista, escriptora i activista nord-americana, bisexual i/o lesbiana en vaig saber moltes coses per la seva pròpia obra *Flying* (1974) i *Sita* (1977), sobretot. Com no sabia/no sé prou anglès per llegir aquestes obres en original vaig aconseguir-me-les en francès. *Flying* es va traduir al castellà molt més tard amb el títol *A pleno vuelo* (Ed. Hacer i Vindicación Feminista, 1990) i *Sita* no s'ha traduït que jo sàpiga. Són obres, anava a dir autobiogràfiques, però no és ben bé això, són de difícil classificació dins de la literatura perquè l'expressió artística navega entre el compromís testimonial i la teràpia personal a l'hora de posar per escrit una experiència tan potent com la de l'autora.

A *Flying*, Kate Millett fa l'esforç, sense hipocresia, d'explicar els seus records, pors i fantasies i sobretot els seus amors i la seva sexualitat apassionada. Recordo que em va impressionar molt la seva declaració pública de lesbianisme i m'agradaria recordar-la aquí:

Inmóvil, trato de expresar aquel momento terrible en Columbia, cuando Teresa Juárez, desde el auditorio, me gritó: '¿Es usted lesbiana? Dígallo. ¿Es lesbiana?'. Al comienzo de la conferencia –un panel que es una mezcla de *Gay Lib* y *Women Lib*– como si se tratara de una broma, ofrecí mis credenciales: miembro fundadora del Movimiento de Liberación Femenina de Columbia y bisexual. Miré a mis antiguos colegas, los profesores que estaban en la sala, sin pensar siquiera que todos habían sido unos puercos soplones; sabía solamente que ellos habían conservado el empleo mientras que yo lo perdí. De modo que me podía permitir una declaración semejante. Decir públicamente que me inclinaba por las dos opciones. Decirlo con humor. Después se produjo la polémica: las abstracciones acerca de la homosexualidad en nuestra sociedad. Mi vida sexual pasó a ser un tema de discusión como cualquier otro. (traducció d'Ana Becciu, 30)

El record que guardo de la lectura de *Sita* és molt punyent i dolorós perquè és la història de la gran passió amorosa de Kate Millet per una dona més gran, seductora i exòtica i de la gelosia obsessiva i de la traumàtica separació. Situacions com aquesta al llarg de la vida et toca viure-les ni que sigui una vegada, per això impressiona. I ara que hi penso, relaciono l'emoció sentida en aquesta lectura amb la que vaig experimentar també, més tard, llegint les obres de Jeanette Winterson, *La passió* (Columna, 1988) i *Escrito en el cuerpo* (Anagrama, 1994) o encara ara la que sento rellegint les sextines de Maria-Mercè Marçal a *Terra de Mai* o *La passió segons Renée Vivien*.

No sento orgull els vostres elogis ni esglai de les vostres calúmnies. És vil i abjecta la llei que transgredeixo. Com una estàtua entre els vianants, tinc l'ànima serena. Vosaltres no fareu empal·lidir la pietat de la meva passió per la bellesa de les dones... (346)

És innegable la importància, la qualitat i la influència de l'obra de Maria Mercè Marçal en la literatura lèsbica i no lèsbica i la força política del seu compromís amb el lesbianisme des que va publicar *Bruixa de dol* l'any 1977 fins al final de la seva vida.

Ara que ja vaig acabant, veig que m'ha sortit una selecció de lectures ben curiosa i ben tendenciosa. La veritat és que en els anys setanta i vuitanta vaig llegir tot el que vaig poder relacionat amb el lesbianisme. Vaig tenir la sort que una amiga meva viatjava sovint als Estats Units i em portava llibres sobre el tema. Penso que també hagués pogut parlar de *La bastarda* de Violette Leduc, de l'*Orlando* de Virginia Wolf, de *El pozo de la soledad* de

Radcliffe Hall, de *Las guerrilleras* de Monique Wittig o del *Borrador para un diccionario de las amantes* que va fer juntament amb Sande Zeig i de tants d'altres que ja fa anys que reposen tranquil·lament en el *sancta sanctorum* de la meua biblioteca dedicada al lesbianisme esperant que la nostàlgia em porti a rellegir-los.

